

מסורת הש"ס

- א. (נימוק מעין זה) פסחים ו,א. יא,א. ביצה לט,א. גטין נג,ב. חולין קטז,ב. מעילה ג,א.
- ב. תוי"כ ויקרא יז, יג. ילקו"ש תורה תקפה (כל הענין).
- ג. (בשינוי) תוספתא חולין פ"ו ח.

גרסות

ואלו ואלו אין מטמאין... ואלו ואלו אין תחלה בכתיימ כבמשנה: אלו ואלו אין מטמאין... אלו ואלו תחלה.

חוץ מן המשקה שהוא אב הטומאה בכתיימ כבמקבילה: חוץ מן משקה הזב שהוא אב הטומאה כגון ורקו וזבו ושכבת זרעו ומימי רגליו.

מאי לאו קלין בכתיימ ועוד: לאו קלין.

קלין שרץ זב וחמורין מת. לא קלין שרץ חמורין זב בכתיימ ועוד: קלין דשרץ זב וחמורין דמת. לא קלין דשרץ חמורין זב.

וכסוה מלמד שדם הניתו בכתיימ ועוד בכתיימ: דמו וכסוה מלמד שכל דמו חיבי לכסות, מכאן אמרו דם הניתו.

תניא אידך וכסוה - מכאן אמרו דם הניתו בכתיימ ועוד: תניא אידך דם הניתו וראה תוד"ה רבנן.

אמר רב שמעון בן גמליאל לפני חלק מן הראשונים עמדה גרסה: אמר רבי יהודה אימתי בזמן שאין שם דם אלא הוא אבל יש שם דם שלא הוא פטור מלכסות. אמר רב שמעון בן גמליאל ראה תורת הבית.

במה דברים אמורים שלא כסה יש בכתיימ: במה דברים אמורים בזמן שלא כסה.

במאי קא מיפלגי רבנן סברי יש בכתיימ: אמר רב נחמן ושלשתן מקרא אחד דרשו תנא קמא סבר.

ואלו ואלו, משקה היוצא מטבול יום ומשקה הנוגע בו - אין מטמאין את מה שנגע בו. ושאר כל הטמאין, חרץ מטבול יום, בין קלין בין חמורין - אין מטמאין מהן כדון משקה הנוגע בהן, ואלו ואלו, המשקין היוצאים משאר הטמאים, כגון חלב האשה הזבה, והמשקים שנגעו בהם - הריהם תחלה, בדרגת ראשון לטומאה, שהרי נגעו באב הטומאה כשיצאו מגופו. חרץ מן המשקה שהוא אב הטומאה בעצמו, כגון זבוב של הזב ושכבת זרעו, ומי רגליו, ורוקו, שנאמר בתורה שהם מטמאים. ויש לשאול: מאי [מה פירוש] טמאים קלין ומאי [ומה פירוש] טמאים חמורין? מאי לאו [האם לא]: קלין - שרץ זב, וחמורין - מת? הרי שהמשקה היוצא מן המת (חרץ מדמו) הריהו ראשון לטומאה, ואינו טהור נפי ששנינו בברייתא בעמאד הקודם! ומשיבים: לא, קלין - שרץ, כגון מי רגלים שנמצאו בגוף השרץ, וחמורין - זב. אבל מת, המשקים היוצאים ממנו - טהורים. ושואלים: מאי שנא [במה שונה] זב, דגזרו ביה רבנן [שגזרו בו חכמים] טומאה על המשקים (שאינם אב הטומאה) היוצאים ממנו, ומאי שנא [ומה שונה] מת דלא גזרו ביה רבנן [שלא גזרו בו חכמים]? ומשיבים: זב דלא בדילי אינשי מיניה [שאי] אנשים בדלים ממנו] - גזרו ביה רבנן [בו חכמים] על שאר משקים היוצאים ממנו, כדי שאנשים יזהרו ולא ייטמאו על ידו טומאה שמן התורה. אבל מת, דבדילי אינשי מיניה [שבדלים אנשים ממנו] - לא גזרו ביה רבנן [בו חכמים].

א שנינו: דם הניתו ושעל הסכין חייב לכסות. ובענין זה תנו רבנן [שנו חכמים]: "וכסוה" (ויקרא יז, יג) - מלמד שדם הניתו ושעל הסכין חייב לכסות. אמר רבי יהודה: אימתי? בזמן שאין שם דם אלא הוא, אבל יש שם דם שלא הוא, שנעשתה בו מצות כיסוי - פטור מלכסות. תניא אידך [שנויה ברייתא אחרת]: "וכסוה" - מלמד שכל דמו חייב לכסות, מכאן אמרו: דם הניתו ושעל אגפיים, צדדי מקום השחיטה - חייב לכסות. אמר רב שמעון בן גמליאל; במה דברים אמורים - בשלא כסה את דם הנפש, דם הנפש יוצאת בו, אבל כסה דם הנפש - פטור מלכסות את דם הניתו ושעל האגפיים. ושואלים: במאי קא מיפלגי [במה הם חלוקים]?

ואלו ואלו אין מטמאין - ללא גזר זהו רבנן טומאה. ואלו ואלו תחלה - שאפילו שני מטמא משקין להיות תחלה, כדתנן (חולין לד,א): כל הפוסל את התרומה, דהיינו שני - מטמא משקין ועושה אותן תחלה, חוץ מן הטבול יום. תחלה - ראשון לטמא שני, והשני שלישי. חוץ ממשקה שהוא אב הטומאה - כגון שלשה מעיינות הזב המגוון במסכת נדה צפרק "דם הנדה" (נד,ג), שהן אב הטומאה לטמא אדם וכלים: זובו ורוקו ומימי רגליו, ושכבת זרעו של כל אדם. דילפינן מרוק, דכתיב (ויקרא טו): "וכי ירוק הזב", מה רוק שהוא מתעגל ומתאסף יחד ואחר כך יוצא - אף כל שהוא מתעגל ויוצא, ומשקין אחרים יוצאין ממנו שאינם אב הטומאה, לפי שאינם מתעגלים ויוצאין כרוק, ואלו הן: דמעת עינו, דם מגפתו, וחלב האשה. שרץ - כגון מימי רגליו של שרץ הנמצאים בשלפוחית שלו. הכי גרסינן: מאי לאו קלין שרץ זב וחמורין מת - מת חמור הוא, שהוא אב הטומאה. לא קלין שרץ וחמורין זב - אכל משקה המת טהורים, חוץ מדמו שהוא מטמא מן החיה, כדכתיב (צמדכז ו): "על נפש מת". מאי שנא זב דגזרו רבנן - מיהא טומאה מתחלה במשקין שאינם אב הטומאה מעיינות, ומאי שנא מת דלא גזרו? זב - לפי שאם חי לא בדילי אינשי מיניה. ועוד, שאינו ניכר לכל. אמר רבי יהודה כו' - לקמיה מפרש טעמיה. אגפיים - כותלי בית השחיטה. ולשון אגפיים כמו: אגפי המים, גדושים. אבל כסה דם הנפש כו' - ושלש מחלוקות הן. רבנן סברי: כוליה זעי כסוי. ולרבי יהודה אפילו דם הנפש לא זעי כסוי אלא מקלמו, כדקמי דלם הניתו פטור מלכסות ואפילו הוא דם הנפש, ונלכד שיהא שם דם אחר. ולרבן שמעון בן גמליאל, דם הנפש כוליה זעי כסוי.

תוספות

בטבול יום הוי שני, ומטמא את הקדשים לעשות רביעי. והכא קתני: אלו ואלו אין מטמאין. והך משקה טבול יום - על כרחך כ"חזרו לומר" דהתם אתא, מדקתני בסיפא התם: ואם נפל מרוקה או מדם טהרה שלה על כר של תרומה - טהור. וקאמר עלה בגמרא, כדתנן: משקה טבול יום כו' ואלו ואלו אין מטמאין. ולא מצי נמי למימר דמיירי הכא במשקין חולין שנגעו על דהרת הקדש. דתורת חולין גמורין יש להם כ"חזרו לומר", דאפילו נוגעת במים לא פסלי, והכא קתני: אין מטמאין קדשים, אבל מיפסל פסלי. אלא במשקין תרומה איירי. והא דקתני: ואלו ואלו אין מטמאין - היינו אין מטמאים קדש, אבל תרומה - מיפסל נמי לא פסלי, כדתנן התם: נפל מרוקה או מדם טהרה על כר של תרומה - טהור. ואם תאמר: דהכא משמע דטבול יום מטמא משקה דקדשים לעשות רביעי בקדש. ואם כן, היכי בעי למימר בפרק קמא דפסחים (יד,א), גבי הא דהוסיף רבי עקיבא ואמר: מימייהם של כהנים לא נמנעו מלהדליק את השמן שנפסל בטבול יום, להדליק בנר שנטמא בטמא מת. ומוקי לה התלמוד בנר כלי מתכות, דהוה כחלל חרב ואבי אבות הטומאה, והיינו דמוסיף רבי עקיבא. ופריך: ונוקמא בכלי חרס, ומאי הוסיף? דאילו התם היינו הא דרבי חנינא דאמר: לא נמנעו לשרוף הבשר - טמא וטמא, והכא שמן שנפסל בטבול יום - פטור וטמא. אמאי קרי פטור לשמן שנפסל בטבול יום? הא אמר הכא דפוסל קדש! ויש לומר: דהתם מיירי מדאורייתא, והכא מדרבנן. ועוד יש לומר, דהכי קאמר התם: שאה טמא למינו לקדש, וזה פוסל בתרומה שהוא מינו. ועוד נראה, דהכא ומתניתין נדנה - כאבא שאול דאמר: טבול יום תחלה לקדש. ורבי עקיבא דפסחים - כרבנן דמעילה (ח,ב) דטבול יום אפילו קדש לא מטמא אלא פוסל. דתנן: חטאת העוף מועלין בה משהוקדשה, נמלקה הוכשרה ליפסל בטבול יום. ודייק: ליפסל - אין, לטמוי - לא, מני רבנן היא כו'. ובהדיא תניא בפרק (כשם כט) [י"אור לארבעה עשר, בפסחים יט,א] דרבי עקיבא כדרבנן. הוסיף רבי עקיבא הסולת והקטרות והלבונה והגחלים שאם נגע טבול יום במקצתן פסל את כולן, משמע: דוקא פסל, אבל מטמא לא.

עיונים

ואלו ואלו אין מטמאין ניסוח זה מורה לכאורה, שאף שאינם מטמאים הריהם פוסלים מה שנגע בו. אלא שכאמור לעיל, דבר זה לא ייתכן בסתם משקים של חולין, שהרי הם טהורים לגמרי במגע טבול יום, וממילא אינם פוסלים את התרומה. ולכן פירש רבינו תם (וכן הר"ש משאנץ) ש"משקים שנגע בהם" הם משקים של תרומה שנגע בהם טבול יום, ובאה משנה זו לומר שמשקים אלו נעשו שלישי לטומאה גם לענין קודש, שהם פוסלים את הקודש, ולא מטמאים אותו. ובניגוד לדעת משנה במסכת נדה (ע"ב), שטבול יום שנגע במשקה תרומה עושה אותו תחילה לענין קודש, שמתמא אותו לטמא אחרים (והיא דעת אבא שאול). אבל הרא"ש (בפירושו למשנה טבול יום פ"ב מ"א) כתב כי פירוש זה דחוק, שהרי סתם משקים חולין הם. ופירש (כפי הנראה מרש"י כאן) שמדובר כאן במשקים חולין, והציע לקרוא כאן "אלו ואלו אין מיטמאין", כלומר שאינם נטמאים כלל.

ואלו ואלו תחלה כלומר, דין משקה היוצא מן הטמאים, שהם אבות הטומאה, כגון זיבת חוטמו של הזב, וחלב האשה הזבה - כדון משקה שנגעו בהם, שהוא ראשון לטומאה, כדון משקה שנגע באב הטומאה. וכאמור לעיל, לא רק אב הטומאה עושה משקים להיות תחילה, שהרי גזרו חכמים שאפילו שני לטומאה עושה את המשקים שנגעו בו להיות ראשון לטומאה (פרה פ"ח מ"ז). אלא הכוונה היא ששונה דין שאר הטמאים מדין טבול יום, שאף שהוא פוסל את התרומה - אינו עושה את המשקים שנגעו בהם ראשון לטומאה, אלא שלישי (ואינם פוסלים את התרומה, אלא את הקודש, שהרביעי בקודש פסול).

חוץ מן המשקה שהוא אב הטומאה כלומר, דם המת, וזבוב - זיבתו, ורוקו ומי רגליו. וכן שכבת זרע, לא רק בזב אלא בכל אדם. ושאר המשקים שמדובר עליהם כאן, שאינם אב הטומאה, הריהם זיבת החוטם, והדמעות, וכן דם מכה (הפצע), לא דם הנפש.

מאי לאו קלין שרץ זב וחמורין מת וכו' שהרי השרץ והזב הם אבות הטומאה, שעושים את הנוגע בהם ראשון לטומאה, שאינו מטמא אדם וכלים. ואילו המת הוא "אבי אבות הטומאה", שעושה את הנוגע בו לאב הטומאה. ודחו דבר זה ואמרו שקליון הוא השרץ, שהוא קל לעמת הזב. שאינו מטמא משכב ומושב כמוהו. אבל מת -

אינו נדון במשנה זו. זב דלא בדילי אינשי מיניה כלומר, בניגוד למת שאנשים מתרחקים ונבדלים ממנו - אינם מתרחקים מזב. ועוד, שזיבה אינה דבר הניכר לכל (רש"י). ושעל אגפיים רש"י ועוד פירשו "אגפיים" - צדדים, והכוונה לדם הנשאר על צדדי מקום השחיטה (כותלי בית השחיטה). אבל בתוספתא הגרסה היא "ושעל הכנפיים". ולפי זה, מדובר כאן על כנפיו של העוף (ראה כיוצא בזה לעיל מו,א).

במאי קא מיפלגי וכו' מכאן עולה, שיש כאן שלוש דעות שונות, ור' יהודה חולק על התנא הראשון שבברייתא הראשונה. וכבר התקשו ראשונים, שהרי דברי התנא הראשון ור' יהודה נאמרו במשנתנו, וכלל בידינו שכל "אימתי" של ר' יהודה במשנתנו בא לפרש את דברי התנא הראשון, ולא לחלוק (סנהדרין כה,א)! יש שאמרו שתנא קמא של רבן שמעון בן גמליאל הוא ר' יהודה (רשב"א). ויש שאמרו כי כלל זה שאמרנו נוגע למשנה ולא לברייתא, והתנא של משנתנו אמנם סבור כר' יהודה, אבל התנא של הברייתא חולק עליו (ראה בתוס'). ויש שאמרו כי התנא של המשנה ושל הברייתא אחד הוא, ובמקום בו מוכח הדבר, "אימתי" של ר' יהודה בא לחלוק גם במשנה (בעל המאור, וראה בתוס'). ויש שהסביר כי אין כאן שלוש דעות אלא שתיים, שר' יהודה ורבן שמעון בן גמליאל חולקים בפירוש דעתו של התנא קמא (רמב"ן, ומדבריו משמע כי עמדה לפניו רק ברייתא אחת שבה הובאו שלוש הדעות, ראה ברשב"א שציין לנוסח כזה).

אורה ההלכה

דם הניתו וכו' דם הנפש דם הניתו ושעל הסכין, אם אין שם דם אלא הוא - חייב לכסות. וגזרו אותו ומכסוהו, כדי שיתן עפר גם למטה. אבל אם יש שם דם אחר - אין צריך לכסותו, שאין צריך לכסות כל הדם. כר' יהודה, שבא לפרש דברי התנא קמא. ואף שבברייתא יש שלוש דעות, אנו פוסקים כתנא של המשנה, ולא של הברייתא (גרי"א). לפיכך אין צורך להמתין לכסות עד שיצא כל הדם. וכתב רמ"א: ועל כל פנים ימתין עד שיתחילו לירד טיפות, כדי שיכסה כתנא קמא (רמב"ן, ומדבריו משמע כי עמדה ומה שחלקו עליו הוא לענין שלא צריך לכסות את כל דם הנפש (גרי"א). (רמב"ם ספר קדושה הלכות שחיטה פי"ד הי"ח. שו"ע יו"ד כח, טו).

משנה גמרא
משרה – שמיץ חרסית. מגופה – שעל פי מנין.
 איכא בינייהו דצריך ולא צריך – ללישנא קמא דאמר: אין צריך קרי חול הדק ומוסר – הוא נמי ככלל אין צריך הוא, ומורה חול הדק עליו ומוסר. וללישנא נתרס דקרי חול הגס ואסור כל שצריך למוסרו – האי נמי ככלל צריך למוסרו הוא, וחול הגס שמו, ואסור. דמיפריך איפרכי – ציד. נעורת – ארישט"א שמנערין מן הפשתן.

תוספות

רבנן סברי דמו כל דמו – ואף על גב דאמרין בפרק "זה בורר" (סנהדרין כה, א) ד"אימתי" דרבי יהודה לפרש – היינו דוקא במשנה, אבל בברייתא לא. דבכל הספרים גרסינן בסוף "חלוין" (עירובין פא, ב): "כל מקום שאמר רבי יהודה במשנתיו אימתי" וכו'. ואומר רבינו תם: דהכא הלכה כרבי יהודה, דמתניתין כוותיה אתיא. דאף על גב דבברייתא על כרחך בא לחלוק, במתניתין אתא לפרש. ומיהו, לרמי בר חמא (ורב חסדא) משמע ב"זה בורר" (סנהדרין כה, א) דאף במשנה הוי "אימתי" לחלוק היכא דמוכח. והכא מוכח, כיון דברייתא בהדיא פליגי רבנן. ולרבי ירמיה בפרק קמא דגיטין (ז, ב) ושם ד"ה אומר) הוי לחלוק אף על גב דלא מוכח, גבי ספינה, דמשני: הא רבי יהודה והא רבנן, והיא משנה במסכת חלה (פרק שני משנה ב). ויש ספרים דגרסי בברייתא קמייתא: "וכסהו" – מלמד שדם הניתז ושעל אנפיים חייב לכסות. אמר רבי יהודה כו'. תניא אידך: "וכסהו" – מלמד שכל דמו חייב לכסות, מכאן אמרו כו' רבן שמעון בן גמליאל אומר כו'. ולפי גירסא זו יכול להיות דברייתא באה לפרש. והא דקאמר: ורבנן סברי – אדרבנן דרבן שמעון בן גמליאל קאי.

רבי יהודה סבר דמו ואפילו מקצת דמו – תימה: דבפרק קמא דבכורות (ג, א) סברתם הפוכה, דרבנן סברי "בכור" – אפילו מקצת בכור, כתיב "כל" – עד דאיכא כוליה. ורבי יהודה סבר: "בכור" – כוליה בכור, כתיב "כל" – דאפילו כל דהו! ואומר רבינו תם: דהכא הוי כמו התם, דמשום ד"דס" כוליה דם משמע, קאמר רבי יהודה: "דמו" – מקצת דמו, דוי"ו ד"דמו" אתא לאפוקי ממשמעותיה ד"דס" כדאמרין התם, כתב "כל" – דאפילו כל דהו. וקשה לפירושו, דהא לעיל (פ, ב) קאמר רבי יהודה: "דמו" לחלק; ועוד, לפי מה שפוסק רבינו תם הכא כרבי יהודה, קשה הלכתא אהלכתא, דאמרין בבכורות (שם, ב): לית דחש להא דרבי יהודה, דאמר: שותפות גוי חייב בבכורה! לכן נראה, שאין לדמות הדרשות, אלא מה שהתלמוד מדמה. כי ההיא ד"בתולה" – מקצת בתולים, דמדמה בפרק "אלמנה נוזנית" (כתובות ז, ב) לפלוגתא דמקצת כסף ככל כסף, דהו ענין אחד, דכשנתמעטו בתוליה ונשאר מקצתן – כאילו נשאר כולן, וכן כסף אשה בכתובתה, כשנשאר מקצתה – יש לה מזונות כאילו נשאר כולה. אבל "שה" מקצת שח, דפליגי רבי אלעזר ורבנן [חולין עט, ג], ופלוגתא דרבי יהודה בן בתירא ורבנן ב"כל נפשי" (סנהדרין עח, א), ו"חמש" ולא חצי חמש [בכורות מח, ב], ו"חמשה בקר" ולא חמשה חצאי בקר [בבא קמא עא, ב], אין לדמותם יחד. ועוד יש לתרץ, דלא תקשה דרבי יהודה אדרבי יהודה דבכורות. דהתם דווקא משמע ליה "בכור" – כוליה בכור, דקרא מסתמא משתעי בסתם בהמות, דכולה דישראל בבהמת ישראל. אי נמי, משום דכתיב "כל בכור בישראל" – משמע כוליה דישראל, כדאמר בפרק "מצות חליצה" (יבמות קב, א): "בישראל" – עד שיהא אביו ואמו מישראל. **חרסית** – פירש בקונטרס ב"מרובה" (בבא קמא סט, א): לבנה כתושה. ואי אפשר לומר כן, דהכא חשיב תרווייהו! וכאן פירש בקונטרס: חרסית – שחיקת חרסין. וגם על זה קשה, דברייתא בגמרא חשיב תרווייהו.

כל דבר המגדל צמחים כו' – לאו לפלוגי אתא, אלא לעשות כלל לדבר. ואם תאמר: והא חרסית אין מגדל צמחים, כדמשמע ב"מרובה" (בבא קמא סט, א), דאמר: סימנא כי חרסית, דליכא הנאה מינה! ואומר רבינו תם: דלעולם מגדל. וליכא הנאה מינה דקאמר – היינו שמיני מוציאה כדי נפילה. ואין ראיה מן המדרש, דקאמר: אם חרסית היא פירותיה רזין. דהא קאמר נמי: ואם צונמא היא פירותיה שמנים, וצונמא לאו בר זרעים היא, כדקאמרין ב"אלו עוברין" (פסחים מז, ב). אלא כעין חרסית, וכעין צונמא קאמר.

עיונים

רבנן סברי דמו כל דמו ר' יהודה סבר דמו ואפילו מקצת דמו בתוס' העירו כי במסכת בכורות (ג, א) יש מחלוקת מעין זו, שבה סברתו של ר' יהודה הפוכה, ששם דורש ר' יהודה "קדש לי כל בכור וכו' בבני ישראל" (שמות יג, ב) "בכור" – כולו בכור משמע (כלומר, שרק בכור בהמה שכולה של ישראל חייב בבכורה, ולא בכור בהמה שיש בה שותפות לנו). ורבינו תם כתב כי אין כאן סתירה, וגם כאן, אילו היה כתוב "דם" היה ר' יהודה דורש – אפילו מקצת דם. אלא מה שנאמר "דמו" מלמד שאפילו מקצתו חייב. ויש שהסבירו מן הצד השני, שדווקא שם משמעותו של "בכור" היא בכור שכולו של ישראל, כפי שעולה מהקשר הכתובים. ובאופן אחר אמרו בתוס', כי אין לדמות דרשות הכתובים של חכמים זו לזו, אלא רק כאשר התלמוד עצמו עושה זאת במפורש.
דמו ואפילו מקצת דמו – כלומר, שאם כיסה מקצת דמו, מאיזה דם שהוא, בין מדם הנפש בין שאינו מדם הנפש – פטור. ואם לא מצא אלא מקצת דם שניתז, אף על פי שאינו מדם הנפש – חייב לכסותו (רמב"ן).
ורבן שמעון בן גמליאל סבר דמו המיוחד – לפי רש"י, סבור רבן שמעון בן גמליאל שכל דם הנפש טעון כיסוי. אבל רמב"ן כתב כי הכוונה היא שרק דם הנפש חייב בכסוי, ולא דם אחר. ואולם, כשאין שם דם הנפש, אלא רק דם שניתז – חייב לכסות מדברי חכמים.
חרסית רש"י פירש: שחיקה של חרסית (כפי שמשמע מן הברייתא להלן. מאירי. וראה גרסות שם). וכן פירש רב האי גאון. אבל בערוך הביא פירוש שהוא מין סיד שחופרים אותו מן הקרקע. וראשונים אחרים פירשו כי הכוונה לחומר ממנו עושים חרס (תהרא"ש, ריטב"א). ואילו רבינו גרשום פירש: עפר לבן המעורה (מעורב) באבנים קטנות. ובירושלמי (שבת פ"ח ה"ד) נאמר כי חרסית היא "חיוורא".

ומשיבים, רבנן סברי [חכמים סבורים]: מה שנאמר "דמו", כוונתו – כל דמו, ולכן גם דם הניתז חייב לכסות. ר' יהודה סבר [סבור]: "דמו" כוונתו – כל חלק מדמו, ואפילו מקצת דמו מתקיימת בו מצות כיסוי, ולכן אם נתכסה חלק מן הדם – פטור מלכסות את השאר. ורבן שמעון בן גמליאל סבר [סבור]: "דמו" – המיוחד, דם הנפש, שהוא צריך כיסוי.

ב משנה במה מכסין את הדם ובמה אין מכסין? מכסין בזבל הדק שעשוי מגרגרים קטנים, ובחול הדק, בסיד, ובחרסית, ובלבנה ובמגופה (כיסוי של חבית) שכתשן. אבל אין מכסין לא בזבל הגס (עבה, גדול), ולא בחול הגס שעשוי גושים, ולא בלבנה ובמגופה שלא כתשן, ולא יכפה עליו את הכלי. כלל אמר רבן שמעון בן גמליאל: דבר שמגדל בו צמחים – מכסין בו, ושאינו מגדל צמחים – אין מכסין בו.

ג גמרא שינינו במשנה: מכסים בחול הדק. ושואלים: היכי דמי [כיצד הוא בדין] חול הדק? מהי הגדרתו? אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: כל שאין היוצר (עושה כלי החרס) צריך לכתשו כדי ליצור ממנו את כלי החרס. ואיכא דמתני לה אסיפא [ויש ששונה אותה, בשינוי, על טופה של המשנה]: אבל אין מכסין לא בזבל הגס ולא בחול הגס. ושואלים: היכי דמי [כיצד הוא בדין] חול הגס שאין מכסים בו? אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן: כל שהיוצר צריך לכתשו כדי לעשות בו מלאכתו. ושואלים: מאי בינייהו [מה ביניהם. בין שתי הלשונות]? ומשיבים: איכא בינייהו [יש ביניהם] חול שצריך ולא צריך כתישה, דמיפריך איפרוכי [שנפך ביד]; ללשון הראשונה, שכל שאינו צריך כתישה הוא חול הדק – חול שצריך פריכה גם הוא אינו צריך כתישה, והוא כשר לכיסוי. לפי הלשון השניה, שכל שצריך כתישה הוא חול הגס שאין מכסים בו – גם מה שצריך פריכה בכלל זה, ואין מכסים בו. ד וענין ששינוי במשנתנו תנו רבנן [שנו חכמים]: נאמר במצות כיסוי הדם "וכסהו" (ויקרא יז, יג), יכול יכסנו באבנים או יכפה עליו את הכלי? תלמוד לומר: "בעפר" (שם) ואין לי אלא עפר, מנין לרבות זבל הדק, וחול הדק, ושחיקת אבנים, ושחיקת חרסית, ונעורת פשתן דקה סיבים קטנים שמנערים מן הפשתן, ושחיקת חרסין. וגם על זה קשה, דברייתא בגמרא חשיב תרווייהו.

כל דבר המגדל צמחים כו' – לאו לפלוגי אתא, אלא לעשות כלל לדבר. ואם תאמר: והא חרסית אין מגדל צמחים, כדמשמע ב"מרובה" (בבא קמא סט, א), דאמר: סימנא כי חרסית, דליכא הנאה מינה! ואומר רבינו תם: דלעולם מגדל. וליכא הנאה מינה דקאמר – היינו שמיני מוציאה כדי נפילה. ואין ראיה מן המדרש, דקאמר: אם חרסית היא פירותיה רזין. דהא קאמר נמי: ואם צונמא היא פירותיה שמנים, וצונמא לאו בר זרעים היא, כדקאמרין ב"אלו עוברין" (פסחים מז, ב). אלא כעין חרסית, וכעין צונמא קאמר.

כלל אמר רבן שמעון בן גמליאל כתבו ראשונים שרבן שמעון בן גמליאל אינו בא לחלוק על מה שנאמר בתחילה, אלא לפרש, וכל מה שהוכר במשנה שמכסים בו הריהו מגדל צמחים. אלא שנחלקו בהגדרה המדויקת של ביטוי זה, בעיקר לאור סוגיית הגמרא. ראה להלן עמוד ב. ובעיקר כתבו כי הכוונה היא לדבר שאם מניחים בו צמחים ומשקים אותם הם גדלים בו, למרות שאם זורעים בו זרעים אינם צומחים. והספיק הרמב"ם בפיה"מ, שאף שחלק מן הדברים המוזכרים כאן (סיד, חרסית, לבנה ומגופה שכתשן. רע"ב) אינם מגדלים צמחים, הכוונה היא לדבר שהיה בתחילתו מגדל צמחים, אף על פי שנשתנה מצד מלאכה שנעשת בו.

איכא בינייהו דצריך ולא צריך דמויפריך איפרוכי רש"י הסביר: שנפך ביד, ואינו צריך כתישה בכלי. ויש שהסביר: שפעמים כותשים אותו ופעמים לא (רשב"א). ויש שהסביר: שיש שכותשים אותו ויש שאין כותשים אותו (ר"י). והפירוש בפנים הוא כרש"י, שהלשון הראשונה מקילה, והלשון השניה מחמירה. אבל לדייק: דווקא בדבר שאין צריך כתישה כלל מכסים, אבל בדבר שצריך ולא צריך – אין מכסים (רשב"א). ויש שהעיר כי לכאורה באופן זה מדייקת הגמרא בכל מקום, שמכלל לאו אתה שומע הן (וכן לפי הלשון השניה – מכלל הן אתה שומע לאו). אלא שלפי רש"י, כאן שונה הדבר, מפני שר' יוחנן אינו אומר הלכה משל עצמו, שיש לדייק ממנה שדווקא באופן זה אמר ולא באחר. אלא בא לפרש את המשנה, והוא מרחיב את ההגדרה שלה, שלא רק בחול הדק ממש מכסים, אלא גם בזה שאינו צריך כתישה. וכן ללשון השניה – לא רק בחול הגס עצמו אין מכסים, אלא גם בכל דבר שצריך כתישה (שרת חכם צבי סי' סא).

מסורת הש"ס
 ד. תיובת ויקרא יז, יג.
 ה. (בשנינויים) תיובת ויקרא יז, יג.
 ו. יג.

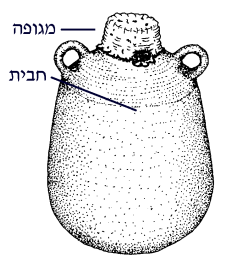
גרסות
 רבי יהודה סבר דמו ואפילו מקצת דמו בכת"י ויעוד: רבי יהודה סבר דמו מקצת דמו.
 הדק... הדק... הגס... הגס... י"ש בכת"י ובדפו"י: דק... דק... גס... גס.
 שכתשן... שלא כתשן יש בכת"י: שכתשה... שלא כתשה.
 ולא בלבנה ובמגופה בכת"י ובדפו"י: ולא בלבנה ולא במגופה.
 ולא יכפה בכת"י ועוד: ר' יהודה אומר לא יכפה עליו את הכלי.

שמגדל בו צמחים בכת"י ובדפו"י: שמגדל צמחיין. ושאינו מגדל צמחיין בכת"י: וכל דבר שאינו מגדל צמחיין ויש בכת"י ובדפו"י: דבר שאינו מגדל צמחיין.
אסיפא אבל אין מכסין לא בזבל הגס ולא בחול הגס בכת"י: אסיפא.
לרבות זבל הדק וחול הדק ושחיקת אבנים ושחיקת חרסית ונעורת פשתן דקה בכת"י: וכעין זה מעד בכת"י: לרבות חול הדק וזבל הדק ונעורת של פשתן דקה ונסורת של חרשין ושחיקת אבנים ושחיקת חרסין.
ושחיקת חרסית בכמה כת"י: ושחיקת חרשין ובתוס'כ: ושחיקת חרסים ויש במקורות: ושחיקת חרשים.

החיים

חרסית
 חרסית נזכרת בדברי חכמים לצד חול, אדמה, סיד, נפטיס, חומר. יש מקומות מהם נראה כי מדובר בסוג של קרקע, שהפירות שגדלו שבה היו רזים. ומדברי הירושלמי עולה כי צבעה היה לבן (אם כי נראה כי היה פחות לבן מן הסיד). בחרסית השתמשו לעשיית כלים, והיא מתוארת כחומר עיתון למרוח אותו (כשעושים ממנו מעין טיט) על כלים, ולהביק על ידו שביר כלים. יש הסבורים כי חרסית היא חומר מלאכותי, הנעשה משחיקה של חרסים, או תערובת של שחיקת אבנים ועוד, המשמשת עיתון למרוח אותו לשעיית טיח. בימינו משתמשים במלה חרסית כשם של אחד מסוגי הקרקע (clay) שגרגריו קטנים ביותר, וכן לקבוצת מינרלים הקרויה מינרלי חרסית.

מגופה

***ארישט"א** מן הצרפתית העתיקה areste – נעורת של פשתן.

כסוי הדרם

פרק ששי

חולין

פח ע"ב

נסורת — שמגררין נגרים זמגירה פגומה וקוללים זה עלים, והיא מַעֲרַת נסורת דקה כעפר. תלמוד לומר **וכסהו** — צפני עלמו נדרש. מדלא כתיב "ושפך דמו וזעפר יכסנו", דהוי משמע: עפר ולא דצר אחר, דלא כתיב כסוי אלא לזכר עפר. אכל השתא מדריש "וכסהו" נאנפי נפשיה, ושחיקת כלי מתכות — דלא איקרי עפר. סובין — שהנפה קולטת.

וּנְסוֹרֹת שֶׁל חֲרָשִׁין דְּקָה, וְסִיד, וְחֲרָסִית, לְבָנָה וּמְגוּפָה שֶׁכֶּתֶשׁן?
תְּלַמּוּד לּוֹמֵר: "וְכִסְהוּ"; יְכוּל שְׁאֲנִי מְרָבָה אֶף זָבֵל הַגָּס, וְחוּל הַגָּס, וְשִׁחִיקַת כְּלֵי מַתְכוֹת, וּלְבָנָה וּמְגוּפָה שֶׁלֹּא כֶּתֶשׁן, וְקִמַּח וְסוּבִין וּמוֹרְסָן?
תְּלַמּוּד לּוֹמֵר: "בְּעֶפֶר". וְמָה רְאִיתָ לְרִבּוֹת אֶת אֱלוֹ וּלְהוֹצִיא אֶת אֱלוֹ? אַחַר שְׂרִיבָה הִפְתּוּב וּמִיעֵט, מְרָבָה אֲנִי אֶת אֱלוֹ שְׁהֵן מִין עֶפֶר, וּמוֹצִיא אֲנִי אֶת אֱלוֹ שֶׁהֵן מִין עֶפֶר, שְׂאִינִם מְגַדְלִים צִמְחִים. וְשׂוֹאֲלִים: וּמְדוּעַ אֶתָּה דוֹרֵשׁ כֵּן אֶת הַכְּתוּב? אִימָא [אַמֹּר] "וּכְסָהוּ" — כָּלל, "עֶפֶר" — פֵּרַט, וּלְפִי כִלְי מְדַרְשׁ הֶהְלַכְה, כָּלל וּפְרַט — אִין בְּכֻלָּל אֵלֹא מַה שֶּׁבְּפֵרַט, וְאִם כֵּן, עֶפֶר — אִין [כֵּן]. מִיִּדִי אַחֲרִינָא [כֵּל דְּבַר אַחֲרָיִם] — לֹא! אִמַּר רַב מְרִי: מְשׁוּם דְּהָוָה כָּלֵל הַצְרִיךְ לְפֵרַט, שׁ"בְּעֶפֶר" מִפְּרֵשׁ מַהִי מַהוּת הַכִּסוּי, שְׁהוּא נַעֲשֵׂה בְּדַבֵּר שְׁהָדַם נִבְלַע וּמַתְעַרֵב בּוֹ. וְכֵל כָּלֵל הַצְרִיךְ לְפֵרַט — אִין דִּינִין אוֹתוֹ בְּכֻלָּל וּפְרַט. מִסּוּפֵר, דְּרַשׁ רַב נַחֲמָן בַּר רַב חֲסֵדָא בְּפִנֵי הַרְבִּים: אִין מְכַסִּים דָּם חִיהַ עוֹף אֵלֹא בְּדַבֵּר שׁוֹזְרַעִין בּוֹ וּמְצַמִּיחַ.

כלי, וכסוי דצר דק כגון עפר — מו לא אחי פרטא אלא לפרושי כסוי קמא ולא דצנר שלם הוא, ולא למעוטי לגמרי. כלל הצריך לפרט — ללמוד כלל מן הפרט, כדלמרינן (מועד קטן כא,א): "ריבס לריבין לו", "תלמיד וצריך לו רצו" (נבא מליעא לג,א) ודוגמתו שנינו בזכויות (יט,א): מכלל הנצרך לפרט,

כיצד? "קדש לי כל נכור", יכול אפילו נקבה זממע? תלמוד לומר: "וכר". אי זכר, יכול אפילו נקבה זממע? תלמוד לומר: "קדש לי כל נכור", יכול אפילו נקבה זממע? תלמוד לומר: "וכסהו".

תוספות

שחיקת כלי מתכות — ואם תאמר: והא מגדל צמחים הוא, דתנן בפרק "כל הצלמים" (עבודה זרה מגב), רבי יוסי אומר: שוחק וזורח לרות. אמרו לו: אף היא נעשית זבל! ובשל מתכות איירי, דמייתי עלה קרא דעגל! ויש לומר: דפני עצמו אין מגדל צמחים, אלא שמועיל לזבל. ורבינו תם תירץ: דעל ידי שרפה מגדל צמחים. דהתם על ידי שרפה איירי, דכל עבודה זרה תחלתה בשרפה, דומיא דעגל.

כלל הצריך לפרט — פירש בקונטרס: לפי שיש לפרש הכלל בשני דרכים, כמו בכלי או בדבר המתערב, ובא הפרט ומפרשו. וכן בסוף פרק שני דבכורות (יט,א) תניא: מכלל שהוא צריך לפרט ומפרט שהוא צריך לכלל כיצד? "קדש לי כל בכור", יכול אפילו נקבה? תלמוד לומר "וכר". אי זכר, יכול אפילו יצאה נקבה לפניו, דהוה ליה בכור לזכרים? תלמוד לומר: "פטר רחם". אי פטר רחם, יכול אפילו אחר יוצא דופן? תלמוד לומר: "בכור". והשתא, "זכר" לאו פירוש הכלל הוא, דכלל ופרט גמור הוא, ד"בכור" — כלל, "זכר" — פרט, ואין בכלל אלא מה שבפרט. אלא פרט ד"פטר רחם" הוא מפרש את הכלל. שיש לפרש כלל לכמה צדין: בכור לכל הולדות, או בכור לרחמים אף על פי שאינו בכור לולדות, כגון שיצא דרך רחם אחר יוצא דופן. או בכור לזכרים אף על פי שיצאת נקבה לפניו דרך הרחם. בא הפרט דלא הוי בכור ביצאה נקבה לפניו, אלא שיהא בכור לרחמים. ולאביי דאית ליה התם: בכור לדבר אחד לא הוי בכור עד שיהא בכור לכל הולדות, מכל מקום צריך לפרט הוא, דאי לאו פרט הוא אמינא דאפילו יוצא דופן חשיב בכור, כיון דהוי בכור לולדות, אף על גב דלא הוי בכור לרחמים. ועוד נראה לפרש: דלאביי, "בכור" ו"פטר רחם" — תרווייהו כלל, ותרווייהו פרט, דתרווייהו צריכי להדדי, ובכל אחד אחד אתה מוצא כלל הצריך לפרט ופרט הצריך לכלל, שכל אחד סותם דבר אחד ומפרש דבר אחד. ד"בכור" משמע אפילו יוצא דופן, ו"פטר רחם" משמע ליה. ו"פטר רחם" משמע ליה אפילו יוצא אחר יוצא דופן, ו"בכור" ממעט ליה. ורבינו תם מפרש: דהכא והתם חשוב כלל ופרט גמור כמו בעלמא, ד"בכור" משמע בין הכי ובין הכי, ואתא פרטא למעוטי. "וכסהו" נמי משמע: בין כסוי כלי בין כסוי עפר, במה שירצה. ופרטא משמע: עפר דוקא. ומה שחושבו צריך לפרט — לאו אכפיית כלי דהך ברייתא קאי, אלא אהא דדרשינן לעיל (חולין פג,ב) מ"בעפר" — צריך שיתן עפר למעלה ולמטה. דמ"וכסהו" לא משמע למטה אלא למעלה, ומשום הכי חשיב ליה צריך לפרט. ובבכורות, לאו לפרש כלל הצריך לפרט אתא, אלא לפרושי פרט הצריך לכלל, כדקתני סיפא: אי פטר רחם, יכול אפילו יוצא אחר יוצא דופן? תלמוד לומר "בכור". אף על גב דקתני: מכלל שהוא צריך לפרט ומפרט שהוא צריך לכלל, כיצד? דמשמע דאתא לפרושי תרווייהו, עיקרא דמלתא לא נקטיה אלא משום פרט הצריך לכלל.

אלא בדבר שזורעין בו ומצמיח — למעוטי עפר מדבר קאתי, דלא שמעינן ממתניתין דצמחין גדלין בו מאליהן אלא דמה שזורעין בו אינו מצמיח. אי נמי,

עיונים

תלמוד לומר וכסהו דבר זה נלמד ממה שהמלה "וכסהו" עומדת לעצמה, שכן יכול היה לכתוב: "ובעפר יכסנו", שאז היה משמע דווקא בעפר יכסנו, וכתב: "וכסהו בעפר", לומר שהציווי "וכסהו" עומד לעצמו, גם בלי עפר (רש"י). ויש שהעיר כי טעמי המקרא מורים גם כן ש"וכסהו" עומד לעצמו (ערן השולחן).

מין עפר ומה שמגדיר אותו כמין עפר הוא מה שאמר רבן שמעון בן גמליאל במשנה — דבר שמגדל בו צמחים. ומוחזק היה בידי חכמים שכל אלו מגדלים בהם צמחים (רש"י). ויש שהביא לכך ראיה מן הכתוב, שנאמר: "ומעפר אחר יצמחו" (איוב ח, יט) (ספר יראים). והקשו בתוס': והרי חרסית מהווה במקום אחר (ביק סט,א) דוגמה לדבר שאין בו הנאה, ומכאן שחכמים הבינו שאינה מגדלת צמחים! והשיבו כי הכוונה שאינה מוציאה יותר ממה שזרעו בה. ומצד אחר התקשו ביחס לשחיקת כלי מתכות, שנאמר כאן שאין מכסים בה, בעוד שממקומות אחרים מבואר שהם משמשים לזבל, ומגדלים צמחים. ועל כך אמרו, ששחיקת מתכת לעצמה אינה מגדלת צמחים, אלא כתוספת. או שמה שהיא משמשת לזבל הוא לאחר שנשרפו כלי המתכות. ורבים מהראשונים הבינו כי "מגדל צמחים" (בשונה מ"זורעים בו ומצמיח", להלן) הוא דבר שאם נוטעים בו צמחים קיימים הריהם שומרים על חיותם, ובכלל זה גם דברים שאינם מין עפר או אדמה, כגון נעורת פשתן (ריטב"א). ויש שיטה אחרת בראשונים, שהתנא של ברייתא זו חולק על רבן שמעון בן גמליאל, והוא סבור ש"מין עפר" אין משמעו דבר שמגדל צמחים, אלא כל דבר שהוא דק (כלומר, בעל גרגרים קטנים), או דבר היוצא מן הקרקע, כגון נסורת חרשים, שהיא אבקה של עצים, אבל לא טחינה של פירות, כגון סובין וקמח ומורסן, שהם טחינה של פרי, וכן לא שחיקה של כלים (פסקי הרי"ד. וראה עוד ברמב"ם ובריטב"א).

כלל הצריך לפרט יש שפירשו "כלל הצריך לפרט" — שהפרט צריך את הכלל, שאם לא היה נאמר "וכסהו" היה כתוב רק: "ושפך את דמו בעפר", לא היה ציווי לכיסוי כלל (רבינו גרשום, וכן הביא המאירי). אבל רש"י פירש "כלל הצריך לפרט" — שהכלל זקוק לפרט (וטרח להוכיח מדברי חכמים במקומות אחרים שכך יש להבין את הביטוי "צריך ל..."). והסביר כך: מתי אנו דנים בכלל ופרט — כאשר הכלל כשלעצמו ידוע, והפרט המופיע אחריו בא להעמידו רק על חלק מן הפרטים הכלולים בו. ואילו "כלל הצריך לפרט" עוסק במקרה שהכלל עצמו צריך להגדרה, קודם שנרע מזהם הפרטים הכלולים בו. וכאן, הכלל "וכסהו" מתפרש בשני אופנים: האחד שמכסה בעפר, אך גם באופן אחר — שכופה עליו כלי, ו"בעפר" בא להגדיר מהי מהות הכיסוי, ולכן אין זה נדון כ"כלל ופרט". ורבינו

מסורת הש"ס

א. ילק"ש תורה תקפה (כל הענין).

ב. ראה תוספתא חולין פ"ו יא.

גרסות

לבנה ומגופה שכתשן יש
בכתי"י: **ולבנה ומגופה שכתשן**
ויש: **ובלבנה ובמגופה שכתשן**.

ולבנה ומגופה שלא כתשן
בכתי"מ ובמקורות מלים אלו חסרות, וראה דק"ס.

אחר שריבה הכתוב ומיעט
בכתי"מ ועוד ובמקורות:

אחר שריבה הכתוב מיעט
ש אין מין עפר
בכתי"מ ועוד: **שאינו מין עפר**.

עפר פרט
בכתי"מ ועוד: **בעפר פרט**.

אמר רבא האי
בכתי"מ: **אמר ליה רבא האי**.

מסורת הש"ס
ג. (הביטוי) כתובות סג,ב. שבעות יב,ב.
ד. סוטה טו,א. ילק"ש תורה תקפה. שם תשג.
ה. סוטה יז,א. (בשינויים) ב"ר פמ"ט כז. במדב"ר פ"ט טו. ילק"ש תורה פג. שם תשז.
ו. ילק"ש תורה עו.

גרות

בורכא... ברכתיה בכת"מ: **בורכא...** בורכתיה ויש בכת"מ: **בר דכותיה...** בר דכותיה.
ומה מתניא אמריתא ניהליה בכת"מ: **דתניא** ויש בכת"מ ועוד: **ומה מתניא אמריתא ניהליה דתניא** ורמב"ן הביא נוסחה: **ומתניא תניא אמריתא ניהליה תניא.**
היה מהלך במדב"ר בכת"מ ועוד: **דתניא היה מהלך במדב"ר.**

היה מהלך במדב"ר... שוחק דינו זהב ומכסה היה מהלך בספינה... שורף **טליתו יש בכת"מ ובמקורות:** היה מהלך במדב"ר... שורף **טליתו ומכסה היה מהלך בספינה...** שוחק דינו זהב ראה רמב"ן ועוד.
המשך גרסות ראה בחלמות

לשון

בורכא

בערוך מסביר שהמלה היא כעין הארכה של "פרי", ובורכא איפוא — דבר פירות. וכיצא בזה מתפרשת המלה במקומות אחרים — דבר שטות, דבר שאין בו ממש. ויש שרצו לקרב מלה זו לפרסית, במשמעות דבר כור.

כחול

בכחול (חומר העשוי מעפרת אנטונינום) השתמשו נשים עוד בזמנים קדומים ביותר, לשימושם שונים, בנייהם (להגדיל על ידי צביעה את העינים) והן לצרכי ריפוי. החומר היה מצוי בתוך שפופרת דקה (או זוג שפופרות צמודות), והיו מוציאים אותו על ידי מכחול (או קנה דק).

זרניך

זרניך הוא הידוע בשם ארסניק Arsenic או בקיצור ארסן. מקור המלה בפרסית. הזרניך הוא יסוד רעיל ביותר ממשפחת המתכות למחצה. וכבר בתקופות עתיקות שימש לשימושים שונים, בנייהם לרפואה, צביעה (ראה רש"י), וכן להרעלה. הארסן מצוי בטבע בשני מחצבים, ריאליט, שצבעו כתום עז, וכן באורפימנט שצבעו צהוב, כאשר חימום של מחצבים אלו יוצר אבקת לבנה רעילה ביותר.

* **אוריפמינט** מן הצרפתית העתיקה Orpiment — זרניך, צבע צהוב.

אמר רבא: **האי בורכא** [זו היא בורות. שטות]. שהרי במשנה וברייטא שנינו שמכסים בדברים שאם זורעים בהם אינם מצמיחים! **אמר ליה** [לר] **רב נחמן בר יצחק לרבא:** מאי בורכתיה? [מה היא בורות?]
אנא אמריתא ניהליה [אני אמרתי אותה לך] לרב נחמן בר רב חסדא, **ומהא מתניא אמריתא ניהליה** [ומתניא אמרתי זו אמרתי אותה לך].
ששינו: היה מהלך במדב"ר, שהעפר שם אינו מצמיח מה שזורעים בו, ורוצה לשחוט חיה או עוף, ואין לו אפר לכסות את דמו — שוחק דינו זהב ומכסה בו.

וכן היה מהלך בספינה ואין לו עפר לכסות — שורף טליתו ומכסה באפרה. הרי שאין מכסים בעפר המדב"ר, שאינו מצמיח. ושואלים לגופה של הברייטא: **בשלמא** [נניח, מוכן הדבר] **ששורף טליתו ומכסה, שכן אשכחן** [מצאנו] **אפר דאיורי** [שנגרף] **"עפר"**, כאשר יבואר להלן, ואם כן מתקיים בו "וכישהו בעפר". אל **דינו זהב מנלן** [מנין לנו] שאפשר לשחוק אותו ולכסות בו? **אמר רבי זירא, שנאמר:** "ועפרות זהב לו" (איוב כח, ו), הרי שזהב קרוי עפר. **תנו רבנן** [שנו חכמים]: **אין מכסין אלא בעפר, דברי בית שמאי** ו**בית הלל אומרים:** **מצוינו אפר שקרוי "עפר"**, שנאמר "ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת" (במדב"ר יט, יז). **ובית שמאי משיבים:** עפר שריפה איקרי [הוא נקרא]. **עפר סתמא לא איקרי** [נעור סתם אינו נקרא]. **ביחס לרשימת הדברים ששינו במשנתנו שמכסים בהם, תנא** [שנו]: **הוסיפו עליהן**

השחור (פחם כתוש), **והכחול** (צבע המשמש לכחול עינים), **ונקרת פיסולין**, עפר של פיסול וחיציבה באבנים, **ויש אומרים:** **אף הזרניך**, אחד ממיני המחצבים.

א ומביאים דברי אגדה בענין מצות כסוי הדם. **אמר רבא:** **בשכר שאמר אברהם אבינו: "ואנכי עפר ואפר"** (בראשית יח, כז) — **זכו בניו לשתי מצות:** **אפר פרה אדומה**, שמטהרים בו מטומאת מת (במדב"ר יט, ט), **ועפר סוטה**, עפר מקרקע המשכן שנתן הכהן במים וליחשוב נמי [וש"חשוב גם כן] **עפר כסוי הדם** [ומשיבים: **התם**] [שנו] בכסוי הדם — **הכשר מצוה איכא** [יש]. שמשמש בעפר לצורך קיום מצוה, אבל הנאה ליכא [אין]. כמו שיש בשתי מצוות אלו, שיש בהן טהרות וחיובותם של ישראל. **ואמר רבא:** **בשכר שאמר אברהם אבינו**

מצוינו אפר שקרוי עפר — ואם תאמר: דהכא פליגי בית שמאי. ובפרק קמא דביצה (בא, תנן): ומודים שאם שחט — שיחפור בדקר ויכסה, שאפר כירה מוכן הוא. ואומר רבינו תם: דאפר כירה שבה מן העצים מגדל צמחין. ולא דמי לאפר אוכלין וטלית דלא מגדל צמחין. ורבינו שמואל מפרש, דפריך התם בגמרא: **אפר כירה מאן דכר שמהו:** וקאמר: **חסורי מחסרה והכי קתני:** ואפר כירה מוכן הוא. ומילתא באפיה נפשיה היא, ולא אתיא כבית שמאי.

ונקרת פיסולין — פירש בקונטרס: עפר שמנקרים מן הרחיים. ואין זה שחיקת אבנים, דהא בריתא לעיל חשיב לה שחיקת אבנים, והאי "הוסיפו" קאי אברייטא דלעיל ולא אמתניתו, מדלא חשיב הכא כל הנהו דחשיב בברייטא דלעיל.

עיונים

האי בורכא רבא היה סבור שדעת משנתנו היא שאין צורך בדבר שזורעים בו ומצמיח, אלא די שיהא מגדל בו צמחים, כדברי רבן שמעון בן גמליאל במשנה, וכדברי הברייטא לעיל, שמכסים בשחיקת חרסים ונעורת של פשתן (רש"י). ויש שהבינו כי רבא היה סבור שסתם משנתנו חולקת על רבן שמעון בן גמליאל, ואין צורך שיהיה זה דבר שמצמיח זרעים, ואפילו לא מגדל בו צמחים (ברמב"ן ורשב"א).
ומהא מתניא אמריתא ניהליה וברייטא זו מלמדת שאין די בדבר שמגדל צמחים, שהרי גם במדב"ר מגדלים צמחים, אלא שיהא זה עפר שזורעים בו ומצמיח. או לדרך האחרת — שמברייטא זו (ששניה בסתם, בלא מחלוקת) יש ללמוד שגם לדעת משנתנו צריך שיהא זה דבר שמגדל צמחים וזרעים בו ומצמיח.
שוחק דינו זהב ומכסה תמהו ראשונים: והרי בריתא לעיל שנינו שאין מכסים בשחיקת מתכות, ומכאן שאינה מגדלת צמחים! ואם תאמר ששחיקת זהב מצמיחה מדרע הוצרכו להלן לכוף שהוא קרוי "עפר"? ורמב"ן ציין לדברי בעל השאלות (שאינם לפנינו). מהם עולה נוסח אחר לסוגיה, ולפיו רבא מביא בריתא זו כדי לדחות את דברי רב נחמן בר רב חסדא, ולהוכיח כי אין צורך בדבר שזורעים בו ומצמיח, אלא די שיהא קרוי עפר או אפר.

אלא ששאלו ראשונים: אם די בדבר שקרוי עפר כדי לכסות בו, למרות שאינו מצמיח, מדרע לא יכסה בעפר המדב"ר? ואם הכוונה היא שעפר המדב"ר הוא עפר גס, מדרע הוצרך לשחוק דינו זהב? ישחוק את עפר המדב"ר עצמו! ואכן, יש שגרסו בברייטא: היה מהלך בספינה — שוחק דינו זהב, היה מהלך במדב"ר — שורף טליתו. ומדובר כשאין לו דרך לשחוק את העפר (ראה רמב"ן ועוד). אבל יש שכתבו כי עפר שאינו מצמיח, כגון עפר המדב"ר, אינו נחשב מין עפר. ומה שמכסים בשחיקת זהב הוא רק משום שהכתוב עצמו קראו "עפר" (רבינו ירוחם, וכן נראה מדברי רבו הרא"ש).

השחור רשי מפרש: פחמים כתושים. ויש מפרשים: פיח כבשן. ויש מפרשים: פיח המצטבר על הכתלים, שמשתמשים בו לעשיית דיו (בפירושו ר"י אלמדאר).
נקרת פיסולין רשי פירש: עפר שמנקרים מן הריחיים, שנושים בהם מעין נקירות

תוספות

אי ממתניתין הוה אמיא דמכסין בו, כיון דהוי ממין המגדל צמחים. ואם תאמר: ומאי פריך רבי יוסי לרבנן בפרק "כל הצלמים" (עבודה זרה מג, ב) מ"ואות חטאתכם אשר עשיתם" וגו'? שאני התם דבמדב"ר הוה, דמה שזורעין בו אינו מצמיח! ויש לומר: דשמא אז כשבאו שם ישראל היה מצמיח.

שוחק דינו זהב ומכסה — ולעיל דאמר: אין מכסין בשחיקת כלי מתכות — היינו בכל שאר מתכות חוץ מזהב דאיורי עפר, מדכתוב "ועפרות זהב לו". ואף על גב דלא מגדל צמחין, כיון דאיורי עפר — מכסין בו. דאי הוה מגדל צמחין — לא צריך לטעמא דאיורי עפר. וכן אפר טלית וחטאת. ואם תאמר: וכיון דעפר דקרא איירי אפילו בעפר דלא מגדל צמחין, אם כן יש לרבות מ"יכסהו" אפילו הכן

דלא מגדל צמחין, דאין למעט מפרט דעפר! ויש לומר: דעפר דקרא לא איירי אלא בסתם עפר דמגדל צמחין, ומרוביא ד"יכסהו" מרבין כל מידי דמגדל צמחין, או מידי דאיורי עפר אף על גב דלא מגדל צמחין. ועפרות זהב ואפר טלית, אף על פי שנקראו עפר — לא הוה מרבין להו אי לאו רבויא ד"יכסהו". והשתא אתי שפיר הא דאיבעיא לן בסוטה בפרק "היה מביא" (טז, א): אין שם עפר, מהו שיתן אפר, לבית הלל דחשיבי ליה עפר לגבי כסוי? תא שמע, דאמר רבי יוחנן משהו רבי ישמעאל, בשלשה מקומות הלכה עוקרת את המקרא: בכסוי, התורה אמרה בעפר והלכה בכל דבר — רבי ישמעאל פליג אברייטא דהכא דמפיק בכל דבר מ"יכסהו", ואיהו אית ליה דהוי מהלכה. וקאמר: ואם איתא, לחשוב נמי האי. ואי ממשמעות עפר נפיק, היכי קאמר: ליחשוב נמי האי בין הנהו דהלכה בכל דבר? אלא ודאי מ"יכסהו" נפיק לברייטא דהכא, ולרבי ישמעאל מהלכה.

